

Hadrianus op jacht

De tondi op de Boog van 'Constantijn'

Katinka Wakker

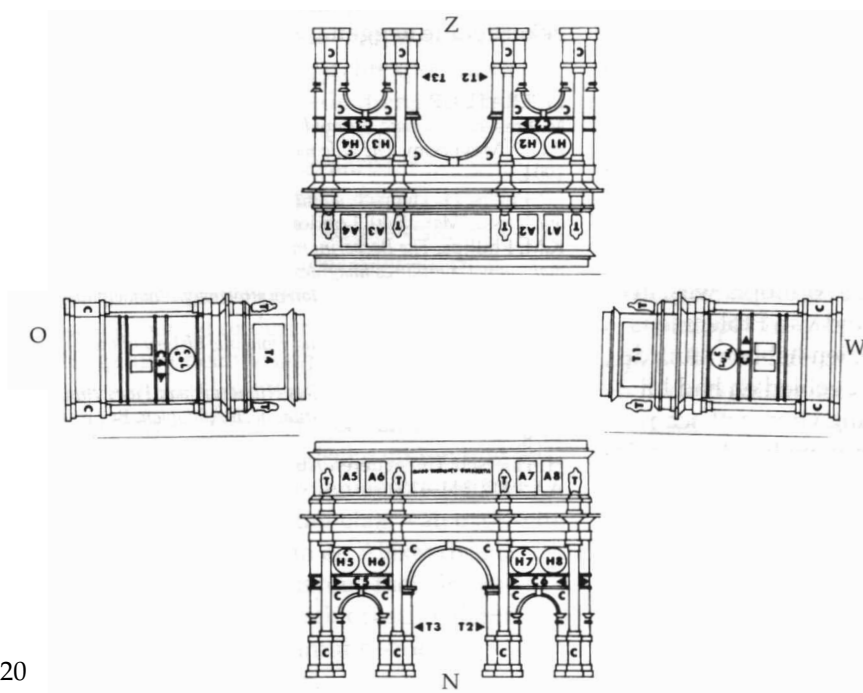
Tot voor kort nam men aan dat de Boog van Constantijn te Rome, die tussen het Colosseum en het Forum Romanum staat, gebouwd werd in 313 n.Chr. Recent onderzoek lijkt erop te wijzen dat de Boog onder Hadrianus is opgericht.

- Wel ten tijde van keizer Constantijn zijn reliëfs van andere monumenten uit de tijd van Trajanus, Hadrianus en Marcus Aurelius alsnog in de Boog ingepast. Daartoe behoren ook de acht medaillonvormige reliëfs, vier aan de voorzijde en vier aan de achterzijde (afb. 1). Deze reliëfs, ook wel *tondi* genoemd, zijn vervaardigd ten tijde van Hadrianus, tussen 128-138 n.Chr. en hebben een diameter

van 2,40 m. De reeks *tondi* bestaat uit een vertreksceñe, vier offer- en drie jachtscènes. Samen vormen zij een serie voorstellingen, waarin de jacht een belangrijke plaats inneemt. De beide *tondi* aan de zijkanten, die de Zon en de Maan voorstellen, dateren uit de tijd van Constantijn.

De jachtcyclus

Er zijn vijf ideeën die mogelijk ten grondslag liggen aan de reliëfs. Ten eerste kunnen de jachtscènes de *virtus* (moed en deugd) van de keizer symboliseren, vervolgens wijzen de offers aan de goden op zijn *pietas* (vroomheid en plichtsbetrachting). De aanwezigheid van Antinoüs,

Afb. 1. De Boog van 'Constantijn'.
 T = reliëfs van Trajanus
 H = reliëfs van Hadrianus
 A = reliëfs van Marcus Aurelius
 C = reliëfs van Constantijn

Hadrianus' vriend, suggereert de idee van *concordia* (eendracht). Ten vierde identificeert de keizer zich waarschijnlijk niet Hercules. Ten slotte zouden de jachtscènes in verschillende streken van het Rijk de macht van de keizer over de *orbis terrarum* (het Romeinse rijk) kunnen symboliseren. Het argument voor de eerste drie ideeën is eenvoudig. Begrippen als *virtus*, *pietas* en *concordia* waren in de Romeinse tijd gangbaar en iedere Romeinse burger zou dit uit de *tondi* aflezen. Ook de verering van Hadrianus voor de god Hercules was algemeen bekend. De vijfde invalshoek ligt echter minder voor de hand. Het voorkomen van personificaties van landen met hun attributen op munten zou een bewijs zijn van de macht die Hadrianus zou hebben over alle gebieden van het Romeinse Rijk. Volgens deze opvatting zou de jacht op zwijnen in Pannonië, de berejacht in Apulië en de leeuwjacht in Libië de macht van de keizer in die gebieden verbeelden. In de jachtscènes van de *tondi* komen echter geen verwijzingen naar deze gebieden voor, waardoor het verband tussen de *tondi* en de *orbis terrarum*-idee niet bewezen kan worden.

Hadrianus als jager

Het was voor Hadrianus als aankomend keizer van belang dat hij een goede fysieke conditie had. Zijn voogd, keizer Trajanus, stuurde hem daarom naar Spanje voor een militaire training. De jonge Hadrianus voelde echter niets voor het leger. Hij bekwaamde zich tijdens zijn verblijf in Spanje liever in de jacht. In Spanje was het de gewoonte om te paard op groot wild te jagen. Met veel verve beoefende Hadrianus deze sport; hij was er zo bedreven in dat hij een beest niet zelden met één steek doodde. Dio Cassius vertelt (69.10.2.): 'Er werd van hem [Hadrianus] gezegd, dat hij een zeer enthousiast jager was. Hij brak zelfs zijn sleutelbeen tijdens zo'n achtervolging en hij raakte bijna kreupel [...]'.

De jacht was één van Hadrianus' vele liefhebberijen, die hij ook benutte om de landstreken die hij tijdens zijn inspectiereizen bezocht, beter te leren kennen. In Klein-Azië heeft hij op zwijnen gejaagd. Verder vertelt een legende hoe Hadrianus met zijn vrienden in Libië jacht maakt op een leeuw. De keizer steekt de leeuw in één keer dood, maar Antinoüs, Hadrianus' beschermeling, sterft aan zijn verwondingen. Uit zijn bloed ontstaat op miraculeuze wijze een bloem. Deze legende is de geschiedenis ingegaan als 'Virtus August!' (de Moed van de Keizer; afb. 5). Bekender is de variant waarin Antinoüs in de Nijl verdrinkt.

De tondi

De oorspronkelijke volgorde is weergegeven in afb. 2. In het algemeen is men het erover eens dat de 'Zwijnejacht' (afb. 3) bij het 'Offer aan Diana' hoort en de 'Berejacht' bij het 'Offer aan Silvanus', getuigd op de trofeeën in de bomen van de offerscènes. Ook bij het 'Offer aan Hercules' is het vel van de leeuw te ontwaren, zodat de 'Rust na de leeuwjacht' vóór het 'Offer aan Hercules' komt. De 'Vertrek'-scène wordt als vanzelfsprekend, voor de 'Zwijnejacht' geplaatst. De meningen lopen uiteen over de plaats van het 'Offer aan Apollo' (afb. 4). Dit reliëf stond aan het begin van de cyclus of aan het eind. In oudere publicaties wordt ervan uitgegaan dat de scène aan het eind kwam. Het 'Offer aan Apollo' zou dan de afsluiting betekenen van de jacht: een soort dankoffer. In het meest recente artikel dat gewijd is aan de *tondi* wordt beweerd dat het 'Apollo-offer' aan het begin gestaan moet hebben. Hiervoor bestaan verschillende -aanwijzingen. Om te beginnen zijn er geen trofeeën afgebeeld, wat wel te verwachten zou zijn aan het eind van de jacht. Verder zou de plaatsing van het 'Apollo-offer' aan het eind het ritme van de reliëfs verstoren; er staan dan twee offers na elkaar. Ook wijst de symmetrie van het 'Apollo-offer'

I Offer aan Apollo

II Vertrek naar de jacht

III Zwijnejacht

IV Offer aan Diana

V Berejacht

VI Offer aan Silvanus

VII Rust na de Leeuwjacht

VIII Offer aan Hercules

Afb. 2.

en het 'Diana-offer' erop dat zij elkaars tegenhanger vormden (vgl. I en IV in afb. 2).

Identificatie van de personen

De persoon van de keizer onderscheidt zich van de anderen door de centrale plaats die hij inneemt, de uitvoering in hoogrelief en die richting van de hoofden van de andere personen op de *tondi* - deze zijn naar de keizer toegekeerd. De koppen van Hadrianus zijn vervangen door 4de-eeuwse portretten van Constantijn in de jachtscènes, en van Licinius in de offerscènes en door het portret van Constantinus Chlorus in het offer van Apollo. De nimbussen rond het hoofd van de keizer in reliëf III en VII zijn latere toevoegingen. De andere figuren hebben hun oorspronkelijke gezicht behouden. De identificaties van de andere personen lopen soms zeer uiteen. De meest waarschijnlijke identificatie is die van Antinoüs in de 'Berejacht' en in de 'Zwijnejacht'. Het probleem met de identificatie van Antinoüs als de naakte jongeling op reliëf II is dat het gezicht niet

veel weg heeft van een portret. De identificatie van Antinoüs in de 'Zwijnejacht' is algemeen geaccepteerd.

De volgorde

De huidige volgorde van de tondi in de Boog van 'Constantijn' wijkt af van de oorspronkelijke. Op de zuidkant staan links: Vertrek naar de jacht. Offer aan Silvanus, en rechts: de Berejacht, Offer aan Apollo; op de noordkant rechts: Zwijnejacht, Offer aan Diana, en links: Rust na de leeuwjacht. Offer aan Hercules. Er zijn diverse redenen te bedenken waarom de volgorde veranderd is. Zo wordt bij voorbeeld gesuggereerd, dat dit is gedaan om de profane betekenis van de jacht te maskeren en de offers meer de boventoon te laten voeren. Een belangrijke reden is dat de tondi ingepast moesten worden in het iconografische programma van de boog. Ze moesten de *pietas* en de *virtus* van de twee keizers, Licinius en Constantijn, tonen. De zuidkant heeft dan als thema de verering van Apollo als 'Sol Invictus', waar

Afb. 3. Jacht op een zwijn.

Constantinus Chlorus, de vader van Constantijn, een groot voorstander van was. De noordkant heeft dan als thema de verering van Hercules.

De vorm maakt de reliëfs bijzonder. Munten of penningen (fig. 5) lijken als voorbeeld voor de *tondi* gediend te hebben.

De herkomst

Wat is nu het monument geweest, waarop de *tondi* oorspronkelijk waren aangebracht? Één van de vele mogelijkheden is dat ze bestemd waren voor een monument gewijd aan Antinoüs. Dit lijkt niet erg waarschijnlijk, aangezien Antinoüs niet op alle *tondi* voorkomt en geen echt prominente plaats inneemt. Een andere suggestie is een boog zoals die van 'Constantijn' met de *tondi* op een vergelijkbare plaats. Een vierkant monument met aan elke kant twee *tondi* lijkt minder waarschijnlijk, aangezien de leesrichting van de *tondi* zich daar niet toe leent. Een geheel nieuwe theorie is dat de reliëfs hebben gediend als decoratie van de Villa van Hadrianus in Tivoli. Waarschijnlijk hebben de *tondi* echter een formeel karakter en horen ze thuis in een openbaar monument ter ere van Hadrianus.

Welk monument de oorspronkelijke dra-

Afb. 4. Offer aan Diana.

ger is geweest van de acht *tondi*, blijft moeilijk te zeggen. Op de huidige plaats komen de *tondi* zeer tot hun recht en het zal zeker geen toeval zijn dat deze twee eeuwen later opnieuw werden gebruikt voor een openbaar monument. Kennelijk was de manier waarop Hadrianus in zijn tijd inhoud gaf aan het keizerschap in later tijden nog steeds een lichtend voorbeeld.

LITERATUUR

J.K. Anderson, *Hunting in the Ancient World*, Berkeley/Los Angeles 1985, WI-121.

J. Aymard, *Essai sur les chasses romaines des origines à la fin du siècle des Antonins*, Paris 1951, 523-536.

T. Boatwright, *Hadrian and the city of Rome*, Princeton 1987, 188-201.

A. Bonanno, Roman relief portraiture to Septimius Severus, *BAR Suppl. Series 6*, 1976, 95-107.

I. Maull, LIdrians Jagddenkmal, *ÖJh 42* (1955) 53-82.

R. Turcan, Les tondi d'Hadrien sur Larc de Constantin, *CRAI*, 1991, 53-82.

Afb. 5. Penning met als thema de 'Virtus August'.

TIJDSCHRIFT VOOR ANTIEKE CULTUUR

Themanummer
De jacht

HERMENEVS

66e Jaargang nr. 5 - december 1994